

Emigración carlista durante la tercera guerra carlista, in: *Cathedra Scientiarum Socialium*, Tomus XXIII/2006. 49-63. o.

Szöveggyűjtemény. A II. és III. karlista háború a korabeli dokumentumok tükrében in: *Acta hispanica*, Acta universitatis szegediensis, Tomus XIII, 2006.

Franciaország és a karlizmus, in: *AETAS*, 22. évf. 1. szám. 2007. 63-86. o.

Expulsion des réfugiés carlistes en Algérie (1874) in: *Mediterrán tanulmányok*, XVI. szám, Szeged, 2007. 15-29. o.

Emigración carlista en los Bajos Pirineos de Francia (1868–1874), in: *Acta Hispanica, Acta Universitatis Szegediensis*, Tomus XII. – Separatum: Jóvenes hispanistas de Szeged, Ensayos. Szeged, 2007., 27-41. o.

A II. és a III. karlista háború a korabeli dokumentumok tükrében. Szöveggyűjtemény in: *Documenta Historica (SZTE Történeti Intézet)* (elfogadva közlésre)

A kutatás célkitűzései

Az értekezés témája a 19. századi Spanyolország történelmét meghatározó, és a spanyol belpolitika színterén mai napig jelen levő *carlismo*¹ eredetének, célkitűzéseinek és történetének rövid ismertetésén túl a harmadik karlista háború (1872–1876) idején Franciaországba menekült, illetve onnan Belgiumba, Kubába és Algériába internált karlista menekültek életének és tevékenységének bemutatása (karlista emigráció). A szerző 8 éves kutatómunkája az eredeti elképzelés szerint kapcsolódik a Szegedi Tudományegyetemen az 1990-es évek végén létrejött kutatócsoport munkájához, amelynek célja a 19. századi spanyol vonatkozású levéltári diplomáciai források feltárása volt. A négy éves futamidejű, az OTKA által támogatott kutatásokat 1999-től kiegészítette az MTA–SZTE Hispanisztika Kutatócsoport tevékenysége, melynek

¹ A népszerűtlen abszolutista uralkodó, VII. Ferdinánd (1814–1833) három terméketlen házasság után utódjául saját öccsét, Carlos María Isidrot – népszerűbb nevén Don Carlost – nevezte meg. Bourbon Mária Krisztinával kötött negyedik házasságából azonban 1830 októberében leánygyermek (a későbbi II. Izabella) született, ezért VII. Ferdinánd kihirdette a Pragmatica Sanctiót, amely kimondja, hogy amennyiben a királynak nem fiú utóda születik, a trónt a leánygyermek örökli. Ezzel Don Carlos uralkodással kapcsolatos aspirációi gyakorlatilag füstbe mentek, és kezdetét vette a Don Carlos és hívei (a karlisták), valamint Izabella közötti, hosszú évtizedeken át tartó viszálykodás, amely három (egyész értelmezések szerint a második háború „csupán” felkelés volt) egymást követő háborúban (1833–1839, 1847–1849 és 1872–1876) csúcsosodott ki. A mozgalom névadója és vezéralakja természetesen Don Carlos volt – ám ezen a néven három trónkövetelőt különböztetünk meg: az első karlista háború vezére VII. Ferdinánd öccse, Don Carlos María Isidro (V. Károly, Molina grófja); a második háborút (felkelést) előbbi fia, Don Carlos Luis (VI. Károly, Montemolín grófja); míg a harmadik háborút az előbbi fia, Don Carlos María de los Dolores (VII. Károly, Madrid hercege) vezette.

keretében több egyetemi hallgató illetve fiatal kutató, doktorandusz foglalkozott e témakör egy-egy alfejezetével, különös tekintettel az Osztrák-Magyar Monarchia és Spanyolország közötti diplomáciai kapcsolatokkal (az értekezés szerzője francia-hispanisztika szakos hallgatóként ez utóbbi szakon diplomamunkáját Metternich kancellár emlékiratainak spanyol vonatkozásairól írta 2000-ben).

Tekintettel a *carlismo* gazdag, kiválóan dokumentált és elsősorban a mozgalom belpolitikai vonzatait tárgyaló szakirodalmára, az értekezés szerzőjének célja az volt, hogy a karlista háborúk spanyolországi eseményeinek, kiemelkedő vezéralakjainak és váltakozó szerencsájü hadműveleteinek bemutatása helyett a *carlismo* jelenségének nemzetközileg is kevésbé ismert vetületét ismertesse meg a magyar közönséggel. E terület a karlista emigráció, a tézis központi kérdése pedig az volt, hogy a karlista emigráció milyen nemzetközi (diplomáciatörténeti) hatással járt a 19. századi európai nagypolitikában, és hogyan befolyásolta Spanyolország és Franciaország viszonyát. Tettük ezt attól a felismeréstől vezéreltetve, hogy a karlisták és az *isabelinók* táborának viszálya – európai nagyhatalmi támogatóinak² köszönhetően – egész Európa politikai viszonyrendszerét befolyásolta azáltal, hogy a dinamikusan tért nyerő liberalizmust szembeállította egy hagyománytisztelő, vallási alapokon nyugvó ideológiával, amely ötvözte a dinasztikus

² A karlisták oldalán az abszolutista nagyhatalmak – Ausztria, Oroszország és Poroszország, és természetesen a Szentszék – sorakoztak fel, míg az Izabella-pártiak a liberális európai nagyhatalmak (Anglia, Franciaország és Portugália) támogatására számíthattak.

progresszisták. A nézetkülönbségek azonban nem csak a menekültek e színes palettáján ütköztek ki: a karlista menekültek tábora is megosztott volt – soraikban radikális és kevésbé radikális, megegyezésre kész csoportokat találunk. Az emigránsok amúgy sem könnyű életét ez a gyakran intrikával vegyülő megosztottság csak tovább nehezítette. Jól tükrözik mindezt a mozgalom francia szimpatizánsainak az utókorra maradt visszaemlékezései.

Az értekezés eredményein túlmenően, és azokat felhasználva megítélésünk szerint a téma újabb kutatási lehetőségeket rejt magában. Ilyen lehet például a karlista háborúkban vállalt esetleges magyar részvétel¹⁷, a karlizmus 20. századi története, tevékenysége, illetve a rendkívül aktív és militáns karlista szerepvállalás a spanyol polgárháború idején¹⁸.

A szerző témakörhöz kapcsolódó publikációi

La France et le Carlisme (1872–1877). Exclusion des réfugiés caristes en Belgique, à Cuba et en Algérie in: *Acta Hispanica* T. VIII. 2003. 47-53. o.

¹⁷ E témakörhöz gondolatébresztő lehet Anderle Ádám: *El Carlismo y la corte de Viena* (in: *Acta Hispanica* Tomus III., Separatum, 5-11. o. Szeged, 1999, magyarul: *A bécsi udvar és a Carlismo* in: *Századok*, 1999/6. 1344–1348. o.) című tanulmánya.

¹⁸ A karlisták ekkor Franco oldalán harcoltak, a 20. század elején létrehozott paramilitáris szervezetük neve „Requeté” volt.

mindent megtettek azért, hogy a mozgalmat győzelemre segítsék. Így az Alsó-Pireneusok megyében – Bayonne-ban – menedékre lept karlista menekültek zavartalanul folytathatták küzdelmüket a mozgalmuk zászlajára tűzött elvekért. Ezzel egy időben a határmenti területeken, a földrajzi adottságok maximális kihasználása mellett szervezték titkos összejöveteleiket, illetve a felkeléshez szükséges fegyverek és más hadifelszerelések csempészését, amely a régóta rendezetlen határviszonyok és a meglehetősen átláthatatlan francia-spanyol vámszabályok miatt hamarosan az egyik legvirágzóbb „iparágga” nőtte ki magát a határmenti területeken, szinte egyetlen megélhetési forrást biztosítva az ottani elszegényedett lakosságnak.

Ebben a vonatkozásban az értekezés új tudományos eredménye, hogy a franciaországi karlista emigráció életét, társadalmát plasztikusan és részletesen mutatja be, francia források alapján.

A „nagypolitika” és a „kispolitika” e furcsa ellentmondása tehát az értekezés egyik központi gondolata kívánt lenni.

A dolgozat további újdonsága a karlista emigráció megosztottságának bemutatása. Mint ismeretes, a 19. század egyben az emigráció századának is nevezhető Spanyolországban, amely a napóleoni megszállás ellen folytatott függetlenségi háború emigránisaival kezdődött, az I. Bonaparte József-re felesküdt *afrancesadókkal* folytatódott. Őket követték a VII. Ferdinánd abszolutista uralma elől menekülő liberálisok, az előlük menekülő karlisták, az *isabelinok*, végül a kantonalisták, föderalisták és a

legitimitást, a katolikus integrációt, az abszolút monarchia iránti elkötelezettséget és a tradicionális kiváltságjogok (*fueros*) védelmét.

A témaválasztást az indokolta, hogy míg a *carlismo* eredetéről, főszereplőiről és történetéről, valamint a *spanyol* emigrációról szóló nemzetközi (elsősorban spanyol és francia) szakirodalom³ rendkívül gazdag, az e mozgalomhoz köthető emigráció franciaországi, belgiumi, kubai és algériai epizódja, valamint diplomáciai hatása alig kutatott területnek számít⁴.

A források

A téma feldolgozásakor az értekezés szerzője elsősorban francia és spanyol levéltári forrásokra (korabeli újságok, folyóiratok, gazdasági évkönyvek, miniszteri és prefektusi körlevelek, rendőrségi és

³ A téma nemzetközi hírű spanyol kutatói közül kiemelkedik tartozik a katalán **Josep Carles Clemente**, aki több, mint 70 művet (cikkek, tanulmányok, könyvek) publikált a karlizmus témakörében: *Los orígenes del carlismo* (1979); *Las guerras carlistas* (1982), *Historia general del carlismo* (1992), *Raros, heterodoxos, disidentes y viñetas del carlismo* (1995), „*El „pecado original” de Don Juan Carlos* (2003), *El carlismo contra Franco* (2003), *Diccionario histórico del carlismo* (2006). Szintén neves szakértőnek számít **Jordi Canal**, kinek fontosabb művei: *El carlisme català dins l'Espanya de la Restauració. Un assaig de modernització política* (1888-1900) (Vic, 1998); *El carlismo. Dos siglos de contrarrevolución en España* (Madrid, 2000) és az *El carlismo y las guerras carlistas. Hechos, hombres e ideas* (2003). Canal számtalan könyve mellett cikkíróként is jelentős munkásságának témakörei az ellenforradalom, karlizmus, nacionalizmus, republikanizmus és az emigráció. A nem spanyol kutatók közül két amerikai, **Alexandra Wilhelmsen** és **Stanley G. Payne** emelkedik ki.

⁴ A *carlismo* témaköréről a magyar olvasók eddig csak kevés műből tájékozódhattak e (kivételt ez alól többek között Anderle Ádám, Harsányi Iván és Semsey Viktória kötetei és tanulmányai jelentenek), a karlista emigrációról pedig tudomásunk szerint még egyáltalán nem született magyar nyelvű tanulmány.

kémjelentések, tartományi könyvelési kimutatások, követi és konzuli levelezések stb.) támaszkodott, melyeket a párizsi *Archives Nationales*⁵, a madridi külügyi történeti levéltár (A(H)MAE)⁶, a francia szárazföldi hadsereg (Armée de terre) történeti központja⁷ és a francia külügyminisztérium levéltára (A.M.A.E.)⁸ bocsátott rendelkezésünkre. E levéltári anyagokat a guipúzcoa-i *diputación*, a

⁵ Itt elsősorban az **F⁷** jelzésű sorozat következő kartonjait tekintettük át (a teljesség igénye nélkül): **Divers** (Bureau des réfugiés, registre d'arrivées, État journalier des arrestations à Paris, Rapports de gendarmerie, Espagnols (1820–1923), Réfugiés espagnols, Naturalisations, Affaires de Police, délits, Commissaires chargés temporairement de la surveillance de la frontière d'Espagne, Relations avec l'Espagne (1870–1899), *indulto*, correspondances entre ambassadeurs, Affaire Bidassoa, Réfugiés Carlistes (1869–1888), Affaires d'Espagne, Réfugiés Espagnols); **Sauf conduits et passeports** (Passeports, surveillance des étrangers et passeports, Passeports, talons délivrés par le Ministère de l'Intérieur, pour l'intérieur et l'étranger, Rapports de la Préfecture de Police, passeports, permis de séjour, Correspondance de documents relatifs au service des passeports), **Mouvement des étrangers** (Mouvements des étrangers dans les départements, renseignements très sommaires portant essentiellement sur le nombre global des étrangers résidant dans le département avec quelques indications sur leur nationalité et emploi), illetve az **F¹⁸**-as sorozat (Presse, édition de livres et censure, Bulletin des lois de la République française, 1876).

⁶ Elsődleges forrásainkat itt a **H 1256–2876** számú *legajos* (legtöbbször még feldolgozatlan dokumentumokat tartalmazó levéltári iratkötegek) jelentették, amelyek a karlizmussal, a karlista menekültekkel, az amnesztiarendelettel foglalkoztak, de tartalmazták a különböző nagyköveti, konzuli és prefektusi jelentéseket, levelezéseket, valamint az algériai epizóddal kapcsolatos levelezéseket, visszaemlékezéseket és kormányzói jelentéseket.

⁷ *Service historique de la Défense (S.H.D.)*. Itt fontosabb forrásaink voltak a következő kartonok: **1 M 1349–1350** (Espagne, 1828–1869. Reconnaissances militaires, mémoires topographiques et statistiques, projets d'opérations, plans, projets), **1 M 2160–2162** (Rapports et correspondance relatifs à des événements et incidents de frontière entre la France et l'Espagne) és **1 M 2210** (Service intérieur, service des places, armes).

⁸ *Série Mémoires et Documents sur l'Espagne*. Áttekintett kartonok: **N°1-2** (Légion étrangère (1837–1845), **N°3-5** (Émigration, réfugiés (1841–1845), **N°310** (Documentation sur les réfugiés entrés en Espagne (1826–1836), **N 15-364/365** (Légitimistes en pays étrangers, familles royales, menées légitimistes (1830–1847), **N°394** (Mémoires et Documents d'Espagne), **N°758-827** (Correspondance entre divers Ambassadeurs, Consuls, Vice-Consuls, Ministres de l'Intérieur de France et d'Espagne, Ministres des Affaires Étrangères (1833–1842).

felelőssé, míg az 1936–1939-es polgárháború idején a menekülteket a II. világháborúra készülő Franciaország fogadja be.

Szintén új tudományos eredmény, hogy a sajtó és a hivatalos diplomácia álláspontjával ellentétben a spanyol-francia viszonyt dinamikus mozgásában mutatja be, és ennek éppen a karlista menekültáradat volt az oka. Tekintve, hogy a francia külpolitika nagyhatalmi érdekei azt kívánták, hogy Spanyolország biztos szövetségesként és háttérországgként álljon mellette, a liberális Madrid rosszállását kivívni súlyos hiba lett volna. A mindenkori francia kormány megítélésünk szerint azonban nem nagyon „tudott mit kezdeni” a sokezres menekültáradattal. Hol nagylelkű segélyekkel támogatta őket (ami hamarosan kimerítette az államkasszát), hol szigorú és állandó megfigyelés alatt tartották őket, kémek százait állította rájuk, sőt, Algériába toloncolta őket. (Ne feledjük: Párizsnek két okból sem fűződött érdeke a *carlismo* támogatásához: egyfelől, mert ebben az időben a madridi kormány támogatta a francia vállalkozásokat és cégeket, másfelől pedig a francia vezetők a *nép* akaratából uralkodtak, nem pedig „isteni akaratból”, ahogyan azt Don Carlos és követői hirdették.) De olyan is előfordult, hogy a francia hatóságok szervezetlensége és a jogi szabályozás hiányosságai nehezítették meg a spanyol menekültek életét.

Mindezek ellenére – és ezzel párhuzamosan – a *carlismo* ügye és mindenkori vezéralakjai a délfrancia civil és arisztokrata lakosság körében odaadó, önfeláldozó és lelkes támogatókra leltek, akik

Az értekezés új tudományos eredményei és további kutatási lehetőségek

A magyar historiográfiában az értekezés témája nem kutatott és nem ismert témakör, a nemzetközi szakirodalomban pedig csak érintőlegesen tárgyalt kérdés. Ezért az értekezés tudományos újdonsága önmagában és egészében is jelentős.

Új tudományos eredmény, hogy bemutatja: a *carlismo* és a karlista emigráció, messze túlmutatva az egyes egyének sorsán, és a két szembenálló tábor viszálykodásán, egész Európa diplomáciai viszonyrendszerét befolyásolta egy olyan időszakban, amely a nagyhatalmi konstelláció folyamatos átrendeződésének jegyében telt. Talán nem túlzás, ha azt mondjuk: ebben a vonatkozásban a *carlismo* a francia-spanyol kapcsolatokat befolyásoló tényezővé vált. Megfigyelhető: a karlisták szinte kivétel nélkül Franciaország történetének érzékenyebb pillanataiban jelentek meg a Pireneusokon túl. 1846-ban a mély politikai és gazdasági válság nem sokkal később a júliusi monarchia hanyatlásához vezetett, Guizot elnöksége alatt Franciaország szakított Angliával és inkább Metternich szövetségét keresi, miközben Európában már érződött az 1848-as forradalmi hullám előszele. Az értekezésünk által vizsgált második karlista emigráció idején Franciaország súlyos morális válsággal küzdött, amelyért a francia-porosz háború katasztrofális egyenlege tehető

bayonne-i Baszk Múzeum (Museo Vasco de Baiona) és a Zumalakarregui Múzeum közösen megrendezett kiállításának⁹ gazdag és minden tekintetben újszerű anyagával, valamint a madridi *Biblioteca Nacional*-ban és a francia nemzeti könyvtárban (Párizs) található széles körű nemzetközi (elsősorban francia és spanyol) szakirodalommal egészítette ki.

Az értekezés gondolatmenete és szerkezete

Szerkezeti szempontból a dolgozatot 7 fejezetre és egy *Kitekintés* című rövidebb részre tagoltuk.

Disszertációnk I. fejezetében a témához kapcsolódó szakirodalom liberális, antiliberális és modern tendenciáinak rövid bemutatását követően részletesen áttekintjük a témával kapcsolatos spanyol,

⁹ Az *A mis amigos de la frontera. El País Vasco francés en la aventura carlista* című kiállítás címéül szolgáló idézet a harmadik karlista háború legendás alakjának, Santa Cruz atyának lille-i száműzetésben írt leveléből származik, és 2006-ban e mondat volt a mottója e nagyszabású kiállításnak. A kiállítás célja annak elemzése volt, hogy milyen hatással voltak a karlista háborúk a francia-spanyol határvidék (azon belül is francia és spanyol Baszkföld) lakóinak életére. Bayonne a karlizmus legfontosabb franciaországi gócpontjaként kimagasló szerepet játszott a mozgalomban. A kiállítás egyfajta szenzációnak is tekinthető, ugyanis eddig kiadatlan és a történészek számára ismeretlen tárgyi és dokumentációs anyagot tárt a nyilvánosság elé. A kiállítás vezérelve a karlizmus Spanyolországon kívüli támogatottságának feltérképezése volt, különös hangsúlyt helyezve francia Baszkföldre és az oda menekült karlistákra, de kiemelt helyet kaptak még a karlista háborúk résztvevői, illetve személyes tárgyaik.

nemzetközi, magyar és francia¹⁰ szakirodalmat, illetve kutatási eredményeket.

A II. fejezetben a *carlismo* fogalmáról, a mozgalom eredetéről, történelmi háttéréről, ideológiájáról¹¹, társadalmi bázisáról¹² és vezérelveiről tájékozódhat az Olvasó. E fejezetben röviden ismertetjük a *carlismo* nemzetközi támogatottságát és hatását az európai nagyhatalmi konstellációban, majd rátérünk Spanyolország 19. századi diplomáciai törekvéseinek ismertetésére, és szólunk az Osztrák-Magyar Monarchiával és a nagyhatalmi szerepre áhító Franciaországgal fenntartott diplomáciai kapcsolatainak alakulásáról. Végezetül említést teszünk a francia és a spanyol idegenlégió szerepéről és a *carlismo*-val rokonítható portugál *miguelismo*-ról.

¹⁰ A *carlismo* francia szakirodalmát 1969 után lendült fel ismét: ekkor több tanulmány és doktori értekezés készült a témában.

¹¹ A karlista ideológia ötvözte a dinasztikus legitimitást, a katolikus integrációt, az abszolút monarchia iránti elkötelezettséget és a tradicionális kiváltságjogok védelmét. Mindezt jól tükrözi jelmondatuk: „Dios, Patria, Rey y Fueros” („Isten, haza, király, kiváltságjogok!”).

¹² A trónkövetelők közötti viszálykodás valójában nem volt más, mint két politikai szemléletmód küzdelme: az egyik oldalon az *Antiguo Régimen* védelmezői – az abszolutisták –, a másik oldalon pedig az eladdig domináns spanyol agrártársadalmat idejétmúlttá tevő, a francia forradalom és az ipari forradalom nyomán beindult liberális reformok hívei álltak. Ilyenformán a *carlismo* támogatói bázisát elsősorban a vidék adta (az előjogokat – azaz a regionális autonómiát – egykor élvező tartományok – Aragónia, Valencia és Katalónia egyes vidékei –, valamint a kiváltságait továbbra is féltve őrző Baszkföld és Navarra tartományok lakossága).

táborban tapasztalható megosztottság adta – és hogy a francia irodalomban a *carlismo* hogyan fonódott össze a romantizmussal.

A karlizmus és Franciaország viszonyából kitekintve dolgozatunk egy különálló részében szólunk a Kubába és Belgiumba toloncolt karlistákról. Kuba vonatkozásában arról olvashatunk, hogy XII. Alfonz kormánya miként használta fel a karlista menekülteket az egyre nagyobb terhet jelentő kubai függetlenségi háborúban¹⁵, Belgium vonatkozásában pedig arról, hogy Madrid hogyan simította el azt a diplomáciai bonyodalmat, amelyet a karlista menekültek Franciaországból Belgiumba való továbbutaztatása jelentett¹⁶.

Végezetül dolgozatunk **epilógusában** beszámolunk egy, a témánkhoz szorosan kapcsolódó közelmúltbeli történelmi felfedezésről.

Az értekezést összegzés, a *carlismo* fontosabb eseményeinek táblázatba szerkesztett kronológiája, a tárgyalt időszakhoz kapcsolódó dokumentumtár (saját fordításban), forrás- és irodalomjegyzék illetve fényképgaléria zárja.

¹⁵ A Kubában 1868-ban kirobbant függetlenségi háború rendkívüli haderőt igényelt. 1875-től Madrid – szembesülve azzal, hogy a nagy embervesztéssel járó kubai függetlenségi háborúban mind nagyobb szükség van katonákra – mind több karlistát irányított a kubai hadtestbe.

¹⁶ A francia földre menekült karlisták sorsa – központi intézkedés hiányában – további diplomáciai bonyodalmakat okozott. A függetlenségét néhány évtizeddel korábban (1830) elnyert, és semleges státuszára kényszerítő Belga Királyság meglehetősen rossz szemmel nézte, amint Franciaország az immár „kényelmetlenné váló” karlista menekülteket – amolyan vészmelegdélként – a Belga Királyság területére kívánja tovább irányítani.

mozgalom híveinek bevándorlásáról, végül értekezésünk főszereplőiről, a harmadik háború (1872–1876) idején emigrált karlistákról.

Dolgozatunk V. fejezetében témánk az *indulto*, azaz a karlistákat megillető kegyelmi rendelet volt (1876. március 8.), amelynek előzményei és részletes ismertetése után a számok tükrében vizsgáljuk meg, vajon mennyire érte el a madridi kormány célját a kegyelmi rendelettel, és mennyiben változtatott a két ország viszonyán a tény, hogy a sokezres karlista tábor hazautaztatásával járó terheket közösen viselték, és az út megszervezése a két ország közös feladata volt.

Értekezésünk VI. fejezetében figyelmünket a „nagypolitikára” irányítva megpróbálunk választ keresni arra a kérdésre, hogy a karlista emigráció hogyan befolyásolta a francia–spanyol diplomáciai kapcsolatokat, majd a spanyol vádak és az ezekre adott francia viszontválaszok tükrében bemutatjuk, hogy a jószomszédi viszonytól milyen út vezetett a két ország között 1874-re kialakuló diplomáciai feszültséghez.

Dolgozatunk következő, VII. fejezetében figyelmünket az **irodalom területére** fordítva a *carlismo* francia értelmezéseinek keresztül elemeztük, hogy mit tudhat meg az utókor embere a *carlismót* támogató francia legitimista szimpatizánsok emlékirataiból, miről szólt a korabeli karlista propaganda – melynek fő témáját a karlista

Dolgozatunk III. fejezetében a karlista emigráció¹³ szociológiai-demográfiai szemléletű ismertetése történik meg: korabeli népszámlálási adatok tükrében elemezzük a franciaországi spanyol ajkú kolónia létszámának alakulását 1851 és 1874 között. Ezt követően kutatásaink során készített kimutatások és statisztikák felhasználásával igyekszünk képet adni a karlista menekültek helyzetéről, melynek során – rövid demográfiai ismertetés után – olyan szempontokra támaszkodunk, mint az emigránsok foglalkozása, életkora és családi állapota. Megvizsgáljuk, hogy a családfő (azaz a fő kenyérkereső) kivándorlása hogyan befolyásolta az otthon maradt családtagok megélhetését és a családok összetartozását, és hogyan alakult a nők és a gyermekek helyzete az emigrációban. Górcső alá vesszük a karlista menekültek háború előtti tevékenységét, „civil” foglalkozását is, majd megvizsgáljuk, hogy jellemzően mely spanyol régiók voltak a kibocsátó, és mely francia területek a befogadó gócpontok. Ezt követően rátérünk a karlista emigráció három polgárháborún át ívelő kronológiájának és fontosabb mérföldköveinek ismertetésére. A fejezetet a karlista menekültek táborát belülről feszítő megosztottság és széthúzás okainak és következményeinek ismertetése zárja.

¹³ Mivel a szakirodalomban a „spanyol emigráció” és a „karlista emigráció” fogalmainak határai gyakran összemosódnak, a *karlista emigráció* fogalmát ott használjuk, ahol levéltári forrásokra támaszkodtunk (kivéve a párizsi spanyolokról szóló fejezetet, mert velük kapcsolatban általánosabb nyilvántartásokat is áttekintettünk), tekintve, hogy a célzott kutatás okán e forrásokban egyértelműen róluk van szó. Minden egyéb esetben a *spanyol emigráció*, *spanyol emigránsok* illetve *spanyol menekültek* fogalmakat használtuk.

A karlista emigráció általános jellemzőinek felvázolása után értekezésünk IV. fejezetében figyelmünket a menekültek **franciaországi** fogadtatására irányítjuk, melyet alapvetően három helyszínen: Párizsban, Dél-Franciaországban és Algériában vizsgálunk meg.

A IV. fejezet első részében témánk a francia fővárosba menekült spanyolok jellemzése. Áttekintjük a párizsi spanyolok politikai tevékenységét, az emigránstársadalom szerveződését és viszonyát más nemzetek menekültjeivel. Ezt a Párizsba menekült spanyolok tipológiája követi. A témakör második gondolataként figyelmünket a sajtóra fordítva a korabeli napilapokból vett szemelvények segítségével választ keresünk arra a kérdésre, hogy milyen volt az 1868-as dicsőséges spanyol forradalom francia sajtóvisszhangja, ez mennyiben találkozott az átlagpolgár véleményével, illetve mennyiben tükrözte a francia kormány spanyolországi eseményekkel kapcsolatos hivatalos álláspontját. A párizsi spanyol emigráció témakörének záró gondolataként ismertetjük, hogy milyen út vezetett a franciaországi menekültek kiforratlan jogi státuszát végül 1889-ben szabályozó francia állampolgársági törvényig.

A karlista emigránsok letelepedésének második, és egyben legfontosabb helyszíne Dél-Franciaország volt. Elöljáróban említést teszünk az évszázados határvitákat lezáró bayonne-i szerződésekről, majd részletesen ismertetjük a határvidék fokozott ellenőrzését célzó intézkedések ellenére virágzó csempészetet és az ahhoz kapcsolódó tevékenységeket, valamint a két ország között zajló legális

kereskedelmet, és az azt korlátozó intézkedéseket. Ezt követően megismerhetjük a spanyol követ, de la Vega de Armijo márki Párizsban folytatott elszánt küzdelmét a francia kormány karlistákat támogató intézkedései miatt és bepillantást nyerhetünk a márki által a határvidékre küldött titkos ügynök úti beszámolójába. Megvizsgáljuk, milyen fogadtatásra lelt a francia kormány karlisták internálására vonatkozó intézkedése, amelyet Madrid kiengesztelésére hozott, majd rátérünk arra, hogy a legnagyobb franciaországi karlista gócpontnak számító Bayonne lakói hogyan segítették a hozzájuk menekült karlistákat, és a helyi arisztokrácia köréből kik voltak a leglelkesebb pártfogói. Részletesen szólunk a bayonne-i junta tevékenységéről, vezéregyéniségeiről, végezetül ismertetjük egy francia pártfogó, Alexandre Dubrocq eddig kiadatlan naplójának azon részleteit, amelyben a szerző beszámolt arról, hogy 1872 áprilisában hogyan segítette Don Carlos átkelését a határon.

Ezek után a karlista emigránsok sorsát egy harmadik helyszínen, Algériában¹⁴ követjük nyomon. Ismertetjük az algériai spanyol kolónia történetét, szót ejtünk a bevándorlás előzményeiről, majd az emigránstársadalom összetételét demográfiai és szociológiai szempontokból vizsgáljuk meg. Az első jelentős spanyol menekülthullám, a liberálisok rövid bemutatását követően szólunk az első karlista menekülthullámról (1835–1848), a kantonalista

¹⁴ Algéria az ország földrajzi közelsége és a közös történelmi csomópontok okán állt a spanyol politika homlokterében, míg a francia politika figyelmét az ország gyarmatosítása indokolta.